

Zümrüd Məmmədova

İNGİLİS DİLİNDƏ İNVERSIYA, NİTQİN İFADƏLİLİYİ

Nitq — ən mühüm ünsiyyət vasitəsi olan dilin şifahi və yazılı təzahür formasıdır. Nitqin əsas məqsədi informasiya mübadiləsi yaratmaqla informasiyanın ötürülməsi və qəbul edilməsidir. Nitqin gerçəkləşdirilməsi üçün dildə müxtəlif vasitələrdən istifadə olunur. Nitqin zənginliyi dil və nitq əlaqəsi əsasında yaranır. Nitqdə müxtəlif və təkrarlanmayan dil vahidlərinin işlədilməsi nitqi zənginləşməsinə xidmət edir. Nitq üçün aydınlıq, səlislik və yığcamlıq yüksək qiymətləndirilir. Nitqin düzgünlüyü fikrin aydın ifadəsinin ilkin şərti hesab edilir. Nitq düzgün, dəqiq, təmiz, məntiqli olmaqla yanaşı, həm də mənalı, təsirli və ifadəli olmalıdır. Ünsiyyətin yaranmasında ifadəlilik böyük əhəmiyyət kəsb edir. Dəqiqlik nitqin ilk və əsas şərtidir. Dəqiqlik, bir tərəfdən, nitqin gerçəklik və təfəkkürlə əlaqəsinin, digər tərəfdən, fikrin dil vasitələri ilə düzgün verilməsinin göstəricisidir. “Nitqin düzgünlüyü eyni dərəcədə onun forması və məzmununa hesablanmış anlayışdır, yəni formaca və məzmunca düzgün qurulmuş nitqdır. Düzgünlük nitqin struktur təşkilini müəyyən edir. Onun komponentlərinə təkrarlanma, yerləşdirilmə, birləşdirilmə və dəyişdirilmə daxildir. Nitq mədəniyyəti qrammatik cəhətdən cümlələrin düzgün qurulması, sözlərin düzgün işlədilməsi, düzgün tələffüz edilməsi, fikrin aydın, dəqiq və məntiqli ardıcılıqla ədəbi tələffüz normalarına uyğun ifadə etməyi bacarmaq deməkdir. N.Q.Çernişevskinin sözləri ilə desək, “ifadənin qeyri-dəqiqliyi və dolaşlıqlığı, əlbəttə, fikrin dolaşlıqlığına təsir göstərir. Dil şüurun ifadə formasıdır; dil düzgün deyildirsə, deməli, şüur da qüsurludur. Əgər dil (nitq) səliqəsiz və anlaşılmaqdırsa, deməli, orada fikrin özü də qeyri-dəqiqdir». Dilin təmizliyini qoruyub saxlamaq üçün aşağıdakılara əməl olunmalıdır: Nitqdə məhəlli dialektlərə, yerli şivələrə məxsus danışıq tərzinə yol verilməməlidir. Əcnəbi sözlər lüzumsuz işlədilməməlidir” (1, 36-37). Nitqin zənginliyi dil və nitq əlaqəsi əsasında meydana gəlir. Nitqdə müxtəlif və təkrarlanmayan dil vahidlərinin işlədilməsi nitqi zənginləşdirir. Nitqdə eyni işarələr və işarələr həlqəsi nə qədər az təkrarlanarsa, nitq o qədər qazanar, zəngin olar. Bu, o deməkdir ki, dil strukturu nə qədər zəngin olarsa, nitq də o qədər zəngin olacaq. Nitqdə eyni dil ünsürlərinin yersiz təkrarlanması, eyni konstruksiya və formaların dalbadal verilməsi, düzülməsi, şablon ifadə vasitələrinə tez-tez müraciət nitqi zənginləşdirmir. Əksinə, bu, nitqin yoxsulluğu, kasıblığı deməkdir. Eyni cür danışıq tərzini, monoton intonasiya dinləyiciləri yorur, nitqi korlayır. Nitqin ifadəliliyi ünsiyyət mühiti ilə dilin struktur sahələri və üslub sistemi ilə şərtlənir. İfadəli nitq təfəkkürlə, müraciət olunan şəxslə və dili yaxşı bilməklə onun ifadəlilik imkanlarını duyub qiymətləndirməklə əlaqədardır. Adı sözlərdən qurulmuş epitet, metafora, metonimiya, sinekdoxa və məcazlar ifadəliliyi, bədiiliyi gücləndirən vasitələrdir. Nitq düzgün, dəqiq, təmiz, məntiqli olmaqla yanaşı, həm də mənalı, təsirli və ifadəli olmalıdır. Ünsiyyətin yaranmasında ifadəlilik kateqoriyası böyük əhəmiyyət kəsb edir. İfadəlilik dilin əsas kateqoriyalarından biridir və geniş diapazona malikdir. Bu genişlik həm onun əmələgəlmə mənbələrinin rəngarəngliyindən, həm də təzahür etmə xarakterinin mürəkkəbliyindən irəli gəlir. İfadəlilik kateqoriyasının təzahür etmə səciyyəsi ən əvvəl nitqin yazılı və şifahi formalarda çıxış etməsi ilə bağlıdır. Şübhəsiz, nitqin hər iki formasında ifadəlilik keyfiyyəti dilin bütün sistemlərinin iştirakı sayəsində mümkündür. Lakin yazılı nitqdən fərqli dialoq və monoloqlardan ibarət olan şifahi nitq səslənən nitq olduğuna görə, burada ifadəliliyin meydana çıxması üçün daha geniş imkanlar açılır. Burada müxtəlif xarakterli dil vahidləri ilə yanaşı, insanın psixoloji-fizioloji sistemi və səs cihazı da fəaliyyətdədir. Nəfəs, səs, diksiya və s. anlayışlardan ibarət olan bu səs cihazı müəyyən qaydalar və vərdislərin məcmusu vasitəsilə dili konkret ünsiyyət şəraitində reallaşdırır. Səs cihazı intonasiya, vuruğu, pauza, orfoepiya, temp, ritm, tembr, mimika, hərəkət kimi anlayışlarla birləşib, nitqin texnikası adlı bir sahəni təşkil edir. Həmin sahə nitq mədəniyyətinin əsas bölmələrindən biri olub, şifahi nitqin daxili, səslənən tərəfinin ifadəlilik keyfiyyətinin yaranmasına xidmət edir. Nitqin ifadəli olması müəyyən şərtlərlə bağlıdır: birincisi, ayrı-ayrı şəxslərin nitqinin ifadəliliyi təfəkkürün müstəqilliyi, nitq müəllifinin şüurlu fəaliyyəti ilə əlaqədardır. İkinci şərt nitq müəllifinin hazırlığıdır. Danışan və ya yazan bilməlidir ki, nə haqda danışır, yazır və ya onun danışdığını və yazdığını kim bilməlidir. Belə olmasa, nitq söyləyənin danışığı dinləyicilərə maraqsız görünəcək. Üçüncü şərt dili yaxşı bilmək və onun ifadəlilik imkanı ilə əlaqədardır. Dil haqqında belə bilik elmin köməyi olmadan əldə edilə bilməz. Buna görə də səsləri, vuruğunu, sözləri, cümlə üzvlərini, intonasiyanı bilmək vacibdir. Dördüncü şərt dilin üslublarını bilməklə bağlıdır: bədii, elmi, işgüzar, publisistik, danışıq-məişət və s. Bədii nitqdə məntiqlilik xüsusi səciyyəlidir. Burada düzgün təfəkkürün qanunları gözlənilməlidir. Bədii mətnə, sözsüz, ardıcılıq, izahın ziddiyyətsizliyi, deyilən fikirlər arasındakı əlaqə aydın ifadə olunmalıdır. Lakin məntiqlilik meyarı bədii fikrin ifadə olunma tələblərini çətinləşdirir. Bədii nitqdə məntiqlilik daxili birlik kimi mövcuddur, daha doğrusu, iki görkəmli müəllifin qarşılıqlı əlaqəsidir. Konkret ədəbi janr şəraitində gerçəkliyin əksi və bədii ideyanın ifadəsidir. İnversiya — nitqin bədii təsirini artırmaq üçün sözlərin sırasının pozulması yəni yerdəyişməsi deməkdir. İnversiya obrazlılığın qrammatik səviyyədə göstəricilərindən biridir. Azərbaycan dilində əsasən cümlə mübtədə ilə başlayıb xəbərlə bitir. Lakin ingilis dilində bu struktur bir qədər fərqlidir. Cümlələrin qurulmasında dil vahidləri mühüm rol oynayır. Bu zaman ahəng qanunu da inversiyanın düzgün yaradılmasında iştirak edir. Məsələn, Artıqlı adlanan nitq hissəsinin işlədilməsi. Artıqlı isimlə işlədilir. O hər zaman isimə aid edilir. İsmə qarşısında ifət işlənsə o zaman ahəng qanuna istinad etməliyəkdir. Green, a pen. Yaşıl qələm demək istəyirik belə olmaz” green a pen” Biz deməliyəkdir a green pen-artıqlı ahəng qanuna uyğun, dildə ağırlıq yaratmamaq üçün artıqlı sifətin qarşısına keçir, lakin ismə aid olunur. Interesting, a book- an interesting book, old, a woman- an old woman “Nitq zamanı sürətlənmə və yavaşlama, gərginlik və zəiflik, uzunluq və qısalıq, oxşarlıq və fərqlər bir-birini müntəzəm şəkildə izləməzi, əvəz etməsi ritmdir. İnversiya mətnin qurulma prinsiplərindən biridir. İngilis dilində inversiya prosesinə aşağıdakı hallarda rast gəlirik” (2,45)

There is\ there are ifadəsinin işlənməsində

Cümlə bu ifadələrlə başlayır və azərbaycan dilinə son ifadələrdən başlayaraq tərcümə edirik.

There is a box on the table. – Stolun üstündə qutu var
 There a lot of children in the park-Parkda çoxlu uşaq var.
 There is some noise outside.-Çöldə nəsə bir səs küy var (Çöldə bir az səs küy var)
 There are so many places to see! Görməyə o qədər yer var ki...
 Here and there ilə başlanan cümlələr
 Here is located a nice Italian restaurant.
 Here they are.
 Vasitəli nitqdən sonra”

“How are you ?” said Lucy. Irine shook her head from side to side. "Not very how," she said.

It is / was ... that / who / whom: ilə başlanan cümlələr

It was in the garden where I found gold yesterday.

İngilis dilində inversiya hadisəsi mətn daxilində aşağıdakı hallarda özünü göstərir: Mətnə yalnız sual cümləsindən tez-tez istifadə edərkən: Is she a real star?

«İnversiya- düşüncənin məntiqi elementidir, fikiryaradıcı, fəaliyyət, sosial dəyişmədir. İnversiya mətnə mütləq polyarlaşmanı-qütbləşməni səciyyələndirir, minimallaşmaya maraq yaranır, qarşılıqlı anlama, dərkətmə formalaşır.”

İngilis dilində cümlədə söz sırası mübtədə, xəbər, tamamlıq, zərflik ardıcılığı üzrə formalaşır. İngilis dilində sual cümlələrinin inversiyası geniş yayılmışdır. Belə cümlələrin xüsusi intonasiyası və kommunikativ məqsədi olur.” (3, 78). Söz sırası mətnin təşkilində həm qrammatik, həm də üslubi funksiya daşıyır. Başqa sözlə, söz sırası həm bilavasitə əlaqələrin yaranmasında, komponentlərin bir-biri ilə qrammatik əlaqəsinə kömək edir, həm də emosionallığa xidmət edir. Söz sırası mətnin təşkilində həm qrammatik, həm də üslubi funksiya daşıyır. Başqa sözlə, söz sırası həm bilavasitə əlaqələrin yaranmasında, komponentlərin bir-biri ilə qrammatik əlaqəsinə kömək edir, həm də emosionallığa xidmət edir.

İngilis dilində söz sırasının dəyişməsi cümləyə başqa məna verir. Obyektiv gerçəkliyi doğru, dürtüst əks etdirən hökm, fikir məntiqə əsaslandığı üçün “məntiqi nitq” adlanır. Məntiqlilik nitqin ən mühüm keyfiyyətidir. Elmi informasiya məntiqə əsaslanır, insanlar onu dərk etməkdə çətinlik çəksələr də, fikrin düzgünlüyü və həqiqiliyi kimlərdəşə şübhə doğurmur. Nitqin məntiqiliyi həm də onun kompozisiyası ilə tamamlanır. Bu danışandan bir neçə vacib şərti gözləməyi tələb edir. Mümkün olduğu halda öz fikrini yığcam ifadə etməyi; Fikrini çatdırarkən dinləyicinin diqqətini nitqin predmetinə yönəltməyi. Kommunikativlik keyfiyyəti kimi məntiqlilik dəqiqliklə əlaqədardır. Ted hit Martin Martin hit Ted ,İngilis dilində cümlənin sabit forması var.

Mübtədə+ xəbər+tamamlıq+ təyin

We do our work with pleasure. We-mübtədə, do-xəbər, our work – tamamlıq with pleasure-təyin

Yer və zaman zərfliyi mübtədanın önündə işlənə bilər

At the moment I cannot talk

Yesterday they were in theatre

They were in theater yesterday

Şərt budaq cümlələrində inversiyadan istifadə etmək olur

Birinci tip şərt cümlələrində modal feil “should “ vasitəsi ilə edə bilərik

Bu zaman İf-dən istifadə etməyəcəyik «If it turns out that i get back from work early I will cook a festive dinner» “If” in yerində “Should” istifadə edərək inversiya prosesini həyata keçirmiş olduq. «Should it turns out that i get back from work early I will cook a festive dinner»

2-ci tip şərt budaq cümlələrində köməkçi feil “were” olacaq

«If she had more free time, she would go on excursions more» If-in əvəzinə «Were she had more free time, she would go on excursions more»

3 –cü tip şərt budaq cümlələrində köməkçi feil kim “had” istifadə olunacaq

«If you had regularly attended your classes, you could have passed the exam —«Had you regularly attended your classes, you could have passed the exam» demək lazımdır.

Modal feillərlə yaranan inversiya. Bu məqamda tərcümə də müvafiq olaraq əlavə sözlər (ədəd, baxlayıcı və s. əlavə edə bilərik. Bu variantdan kiməsə arzu diləyimizi bildirərkən istifadə edə bilərik. *May the force be with you — Qoy güc-qüvvət gəlsin sənə. May all your dreams come true — Qoy bütün arzu diləklərin çin olsun.* (4, 23)

“Such” “So” zərfləri ilə yaradılan inversiya.

“that” bağlayıcısı ilə düzəldilən bu inversiya variantından emosional abu hava yaratmaq üçün, əhval ruhiyyənin ya ən yüksək ya da ən aşağı səviyyəsini göstərmək üçün istifadə olunur.

Such was her singing that we had to cover our ears. So awesome was his speech that I asked him to read it one more time

.Sifətin müqayisə dərəcəsi ilə yaradılan inversiyalar. Bu variasiyalar daha çox ədəbi dildə işlədilir-She is very active, as are most girls of her age; Country people know nature better than do city dwellers. Only zərfləri ilə yaranan inversiya. Bu halda inversiya həm baş cümlədə, həm də budaq cümlədə yaradılır, Only yesterday I remembered that I forgot to water the flowers

Only then did I remember that I had forgotten to feed my cat

-never, barely/hardly/scarcely, no sooner...than, seldom/rarely ifadələriylə yaradılan inversiya

Never have I felt so good ; Barely have we agreed with him ; No sooner had they entered the gift shop than the

excursion began; Hardly ever does she come in time

Inversiyanın tipləri

İngilis dilində inversiya sual cümlələrində olur. Bu inversiyanın klassik növüdür.

You speak Russian. Do you speak Spanish?(inversiya). She is busy at the moment Is she busy?(inversiya)

Ümumi sual cümlələrində köməkçi feil cümlənin qarşısına keçir ki, bud a inversiya prosesidir. Emosional deyimlər. Bu tip cümlələr əsas etibarilə danışıq dilində istifadə olunur. Bu hal cümlənin tipini deyil, sadəcə formasını dəyişir. Həm Azərbaycan, həm də ingilis dilində nəqli cümlələr sabit söz sırasına malikdir. Hər bir cümlə üzvü müəyyən mövqələrdə yerləşir və söz sırasının pozulması mənanın dəyişməsinə və ya cümlədə mənanın itməsinə gətirib çıxarır. İngilis dilində cümlədə söz sırası mübtədə, xəbər, tamamlıq, zərflik ardıcılığı üzrə formalaşır. İngilis dilində sual cümlələrinin inversiyası geniş yayılmışdır. Belə cümlələrin xüsusi intonasiyası və kommunikativ məqsədi olur. Söz sırası mətnin təşkilində həm qrammatik, həm də üslubi funksiya daşıyır. Başqa sözlə, söz sırası həm bilavasitə əlaqələrin yaranmasında, komponentlərin bir-biri ilə qrammatik əlaqəsinə kömək edir, həm də emosionallığa xidmət edir. Inversiya dilçiliyin maraqlı sahələrindən biridir. Bu sahə, cümlə və ya ifadələrdə sözlərin və ya ifadələrin yerini dəyişdirərək mənanın necə dəyişdiyini öyrənir. Inversiya dilçiliyi, dilin quruluşunu və funksiyasını daha yaxşı anlamağa kömək edir. Bu sahə həm də poeziya və ədəbiyyatda geniş istifadə olunur, çünki inversiya bədii ifadə vasitəsi kimi istifadə edilə bilər.

The easiest way to practice this structure is to practice forming questions. In many English tenses, questions are formed simply through the inversion (or swapping) of the position of a subject and auxiliary verb. For example:

You have many new comments on your photography post. Have you many new comments on your photography post? He could have turned his work in on time.

Could he have turned his work in on time?

Place what you want to emphasize at the beginning of the sentence .Place what you want to emphasize at the beginning of the sentence. Never had she been so embarrassed by another person's behavior. Rarely will you see the lake entirely freeze over.

Start a Sentence with the Past Participle: Using the word order of past participle + auxiliary verb + the subject emphasizes strong points you may want to make in your writing. This is a common technique used in poetry .For example: *Gone are our memories, lost in the storms of emotions and loss. Stolen was their time with one another. Place what you want to emphasize at the beginning of the sent .*

Bottom of Form

Start a Sentence With a Negative Adverb or Phrase-Negative adverbs create a strong emphasis and are commonly used to form inversions. *Seldom will you see students completing extra credit assignments. Hardly ever has she shown up on time. It is a passport/- Is it a passport? She has a temperature. Does she have a temperature? I shall go to the beach –Shall I go to the beach? I shan't go to Italy- Shan't I go to Italy?*

İstifadə olunan ədəbiyyat

- 1.N.Abdullayev Nitq mədəniyyətinin əsasları, Bakı, 2021
- 2.The Elements Of Style By William Strunk Jr. And E.B. White, Longman,2000
- 3.English Grammar In Use by Raymond Murphy, Oxford Press, 2021
- 4.The Only Grammar Book You'll Ever Need By Susan Thurman, Longman, 2024.
5. English For Everyone By DK Publishing, Longman, 2023

Açar sözlər: *nitq tələffüz əsas ünsiyyət məqsəd dəqiq*

Ключевые слова: *речь произношение основной коммуникация цель точный*

Key Words: *speech pronunciation main communication target exact*

РЕЗЮМЕ

Инверсией в английском языке называется нарушение прямого порядка слов в английском предложении, при котором сказуемое может быть поставлено перед подлежащим. Нестандартный порядок слов применяется в некоторых конструкциях или при необходимости эмоционально выделить определенное слово. Стилистическое выделение – Придание ироничного подтекста может достигаться при помощи инверсии. И этот тип рекомендуется для использования. При такой инверсии в предложении появляется новая интонационная группа. То есть определенное второстепенное слово, которое в предложении не формировало отдельную группу и не обозначалось логическим ударением, приобретает важность. Инверсия в вопросительных предложениях – это наиболее простой тип инверсий. Он легко усваивается в процессе изучения вопросительных предложений и не вызывает трудностей при постоянной практике

SUMMARY

Inversion is a style where we change the natural order of the words in a sentence. This goes beyond the inversion of a subject and verb and is used with more complexity to creating interesting sentence structures. The most common type of grammar inversion is when we form questions. Another type of grammar inversion is when we have negative adverbs. In formal writing and speech, adverbs with negative meanings go at the start of the sentence for added emphasis. Some negative adverb examples include scarcely, seldom, never, hardly, rarely, etc. “Inversion is a term used in English sentences to describe a situation where a word or phrase is placed at the beginning of a normal sentence rather than in its usual position at the end. It means you’re changing the natural order of the words in a sentence.” (5, 56)

Rəyçi f.f.d. Əhmədli M.P.